

Пилипенко Т.І.

ст. викладач кафедри фундаментальних і приватноправових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла
Коцюбинського

Саустян А. О.

Здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Вінницького
державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ПУБЛІЧНА ТА ПРИВАТНА СФЕРА: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Проблема співвідношення приватних і публічних засад у правовому регулюванні окремих сфер суспільних відносин здебільшого зводиться до зарахування конкретних галузей та їхніх інститутів до публічної чи приватної сфери. Безумовно, це має важливе теоретичне значення, однак нагальним завданням є концептуальне обґрунтування взаємодії приватноправового та публічноправового регулювання.

У сучасному загальнотеоретичному й галузевому правознавстві приділяється увага історії формування поділу права на приватне і публічне, визначенню сутності кожного з них та, щонайбільше, критеріям їхнього розмежування. Юридичний же механізм взаємозв'язку та взаємодії приватного й публічного правового регулювання, а також принципи такої взаємодії зазвичай розглядаються фрагментарно — переважно як специфіка правового регулювання окремих галузей та інститутів права. Як правило, усе зводиться до пошуку відповіді на запитання: де пролягає межа, що відокремлює охорону й захист публічних (загальносуспільних) інтересів від неправомірного чи невиправданого втручання держави у приватні справи осіб? Як одночасно розвивати приватну ініціативу й забезпечувати стабільність розвитку всього суспільства?

Цілком очевидно, що відповіді на ці питання багато в чому залежать від конкретно-історичних чинників економічного, політичного й культурного характеру. Якщо простежити наукові публікації на цю тему, можна помітити найрізноманітніші позиції як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, які займаються загальнотеоретичними і галузевими правовими проблемами, — від «нічого приватного і нічого публічного» до домінуючого «лише приватного чи лише публічного». Особливо виразно це простежується у правовому регулюванні прав людини в умовах цифровізації суспільства.

Нові проблеми та виклики породжують необхідність нових підходів до розуміння приватного та публічного саме в цій сфері. Сучасне суспільство переживає цифрову трансформацію, зміни в методологічних підходах до отримання нових знань у результаті появи електронного (цифрового) типу соціальної комунікації [1, с. 242]. Дедалі більше сфер соціального буття зазнають впровадження цифрових технологій та штучного інтелекту. Набуває широкого поширення використання соціальних мереж, електронної комерції та телематичної діяльності як на рівні державних і приватних організацій, так і в особистій сфері. Це не лише призводить до трансформації соціальних та правових взаємодій, а й породжує нові комунікативні можливості для людини в її індивідуальному, колективному та віртуальному образах, що призвело до формування цифрового суспільства. У цих умовах не тільки виникають нові права людини, пов'язані з використанням інформаційних технологій, а й постає питання про їхню природу. Традиційно права людини розглядалися через призму досягнення балансу між інтересами особи в її індивідуальному та колективному вираженнях і держави в процесі їхньої взаємодії в соціальній реальності. Йшлося про створення механізму забезпечення безпеки людини та надання їй можливості реалізувати свій потенціал відповідно до визначених меж. Велику роль при цьому відігравало джерело походження прав людини (природа або держава), яке визначало потенційні можливості політичної влади легально обмежити дію цих прав.

З появою інтернету, а згодом і соціальних мереж виникло принципово нове середовище соціальної взаємодії, яке має не просто екстериторіальний, а транснаціональний характер [2, с. 10].

Можливості віртуальної взаємодії опосередковані не лише діями суб'єктів (людини, соціальних груп, держави, міжнародних організацій), а й залежать від технічних умов функціонування нового комунікативного середовища, архітектура якого значною мірою визначається транснаціональними корпораціями, що виробляють, продають продукти та послуги цифрових технологій, а також керують ними. Як наслідок, змінюються джерела формування прав людини, які набувають як соціального, так і технічного характеру.

Особливістю цифрових прав є їхній ціннісний характер, що детермінує диспозитивність дії, засновану на їх добровільному прийнятті. У цьому сенсі цифрові права можна розглядати як правові принципи, що визначають основи організації, функціонування та розвитку віртуальної реальності [3]. Головною при цьому є готовність суб'єкта не тільки до рівноправної взаємодії з іншими

особами, а й потреба у створенні та дотриманні правил підтримки безконфліктного співіснування у віртуальній спільноті, з якою ідентифікує себе індивід. Яскравим прикладом цифрового права людини в його буквальному розумінні є право на «цифрову смерть» («цифрове забуття»). Ця юридична можливість спрямована на визначення подальшої долі персональної інформації, яку особа опублікувала в інтернеті. Вона передбачає право контролювати свої дані, актуалізуючи їхній зміст, вимагати їх блокування чи видалення, а також кореспондує обов'язку модераторів уточнювати, блокувати чи видаляти інформацію особистого характеру на вимогу її автора. Це право вже отримало регламентацію в національних і міжнародних нормативно-правових актах та судовій практиці. Поряд із вимогою особи видалити персональні дані, можливі й інші форми реалізації цього права: відсутність необхідності зберігання такої інформації; відкликання автором своєї згоди на обробку персональних даних; юридично обґрунтоване заперечення людини проти обробки даних про себе; незаконний характер опрацювання персональних даних; наявність встановлених законом зобов'язань щодо знищення персональних даних після закінчення визначеного терміну, якщо їхній збір мав тимчасовий характер тощо.

Новітні розробки, зокрема технології штучного інтелекту, інтернету речей, хмарних обчислень, блокчейну, віртуальних активів тощо, враховуючи темпи та спрямованість їхнього розвитку, не можуть і надалі залишатися поза межами правового регулювання через їхній безпосередній вплив на видозміну наявних та формування нових суспільних відносин. На цьому етапі деякі із зазначених зв'язків лише зароджуються, але в подальшому (можливо, уже через 5–10 років) вони трансформуються в повноцінні правові приватно-публічні інститути.

Наступна проблема — це впровадження робототехніки та ШІ в повсякденне життя. Уже зрозуміло, що зростає потреба в цілеспрямованому впливі держави на ці трансформаційні процеси за допомогою спеціальних юридичних засобів і методів з метою їхньої стабілізації та впорядкування. Навіть якщо роботи ще не стали звичним явищем, саме зараз, на етапі інтеграції автоматизованих систем і елементів штучного інтелекту, існує реальна необхідність нормативно-правового визначення статусу роботів із повноцінним ШІ або його відповідними компонентами — залежно від спрямованості та характеру завдань, для розв'язання яких їх створювали. Сьогодні низка держав світу активно працює над врегулюванням їх статусу та використання кінцевих продуктів таких технологій. Як у цих реаліях гарантувати права людини? І як за таких умов утримати баланс між виключно приватною чи публічною сферами? Аналіз сучасного законодавства України свідчить про те, що вітчизняний законодавець

приділяє цим проблемам поки що лише декларативну увагу. Водночас, наприклад, японські компанії через скорочення робочої сили активно впроваджують роботів зі штучним інтелектом на виробництві, складах та в інфраструктурі. Затвердивши на законодавчому рівні нову робототехнічну стратегію, уряд країни прагне створити власний сектор фізичного ІІІ й зайняти 30% світового ринку до 2040 року [4].

Ще з 2017 року Резолюція Європейського Парламенту містить пропозицію включити до законодавства ЄС поняття «розумний робот», розробити систему реєстрації таких пристроїв, а також визначити правовий статус роботів як «електронної особи» [5]. Відтак постає питання правового регулювання дотримання прав людини у взаємодії з робототехнікою. Чи спроможне людство рівноцінно конкурувати зі штучним інтелектом? Цивільний кодекс України та інші акти цивільного законодавства наразі не містять понять «робот» або «штучний інтелект». У найкращому разі, за аналогією права, ІІІ може розглядатися як об'єкт або, скажімо, джерело підвищеної небезпеки. Водночас небезпідставно лунають пропозиції, що штучний інтелект має нести юридичну відповідальність за свої дії. Пропонується також включити до переліку елементів правосуб'єктності юридичної особи «кіберздатність» — як здатність бути активним учасником відносин в ІТ-сфері тощо.

Вивчення досвіду інших країн щодо регулювання технологій ІІІ є важливим завданням, оскільки Україна разом з іншими правовими й демократичними державами має прагнути до єдиних стандартів захисту прав і свобод людини в умовах розвитку технологій та в кіберпросторі загалом. Знання міжнародних принципів та правил регулювання ІІІ може сприяти створенню сприятливого середовища для наукових досліджень та інтеграції українських розробок на світовому ринку [6, с. 17]. Глобальна цифровізація суспільних відносин та масштабне впровадження штучного інтелекту, здатного приймати автономні рішення в межах поставлених завдань, обумовлюють необхідність перегляду концепцій правового регулювання у цій сфері. І хоча для пересічних громадян може здатися утопією навіть думка про те, щоб порівняти людину з роботом чи надати «розумним машинам» правосуб'єктності, прирівнявши їх у правах з іншими суб'єктами суспільних відносин, це не повинно ставати перешкодою для подальшого науково-технічного прогресу та еволюції законодавства.

Отже, використання та поєднання приватноправових і публічно-правових методів регулювання свідчить про те, що в контексті цифровізації слід зберігати відповідальне ставлення до адаптації політичного та правового середовища під нові технологічні умови. Необхідно чітко розмежовувати цифрові права

(винятково нові правомочності) та загальновизнані права людини в новому технологічному середовищі (як-от в інтернеті чи системах штучного інтелекту), а також працювати над формуванням процедур контролю та захисту з урахуванням конкретного технічного засобу. Такий підхід дозволить уникнути створення зайвих механізмів правового регулювання, колізій у правовій та політичній системах, а також усуне дискусії щодо суто приватного чи публічного регулювання відносин у цифровій сфері.

Список використаних джерел:

1. Celeste E. Digital Constitutionalism: The Role of Internet Bills of Rights. London, New York: Routledge, 2023. xii, 242 p.

2. Віртуальна (цифрова) особа : навч.-метод. посіб. для підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності D8 «Право» / 081 «Право», С3 «Міжнародні відносини» / 29 «Міжнародні відносини» та D9 «Міжнародне право» / 293 «Міжнародне право» / О.І. Харитонova, Л.І. Галупова, А.В. Кирилюк, І.В. Мартинюк Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». – Одеса : Видавництво «Фенікс», 2025. – 160 с.

3. European Declaration on Digital rights and principles for the Digital Decade. COM(2022) 27 final, 26 January 2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52022DC0027> (дата звернення: 12.06.2026)

4. Дарина Позняковська. Японія масово впроваджує роботів з ШІ. <https://techno.nv.ua/ukr/it-industry/fizichniy-shtuchniy-intelekt-u-yaponiji-investiciji-i-vidpovid-na-demografichni-vikliki-50598045.html> (дата звернення 12.06. 2026)

5. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2018_252_R_0026 (дата звернення 12.06.2026)

6. Уляна Шадська Андрій Ніколаєв, Юлія Деркаченко, Володимир Бегей, Гордій Румянцев, Олег Дубно, Олександр Марченко. Права людини в епоху штучного інтелекту: виклики та правове регулювання. Методичні матеріали, розроблені в рамках міжнародного проєкту EU4DigitalUA у взаємодії з Офісом Омбудсмена та Міністерством цифрової трансформації України. Київ, 2024. – 40 с.